



&RESULTAAT

Oostwijk 5
5406 XT Uden

Postbus 511
5400 AM Uden

T 0413 33 68 00
F 0317 49 14 75

info@dlvadvis.nl
www.dlvadvies.nl

EINDRAPPORTAGE SAMENWERKING AKKERBOUW VEEHOUDERIJ FASE 1

Provincie Drenthe Coördinator Natura 2000/PAS
De heer Gerko Arkema
Westenbrink 1
8405 BJ ASSEN

G.C. Warringa - van Es
Voorzitter DAJK
05 92 24 17 52

S. Veldman
Projectaccountmanager
06 23 25 93 88

Datum
31-08-2017



provincie Drenthe



& RESULTAAT

Inhoudsopgave

1. Achtergrond	3
2. Doel van het project	3
3. Activiteiten	4
3.1. Werving deelnemers.....	4
3.2. Groepsbijeenkomsten.....	5
3.3. Opstellen plannen van aanpak.....	6
3.4. 0 Meting door Prolander	8
3.5. Relatie tot andere projecten in de ontwikkelagenda	10
4. Doorkijk naar fase 2	11



& RESULTAAT

1. Achtergrond

Eén van de subthema's van de Ontwikkelagenda melkveehouderij en natuur is samenwerking tussen melkveehouderij en akkerbouw. Vanuit de wens om regionale kringlopen te sluiten wordt samenwerking tussen akkerbouw en melkveehouderij gezien als een mogelijk duurzame vorm van samenwerking. In Drenthe wordt van oudsher ook veel samengewerkt tussen akkerbouwers en melkveehouders, vooral in de vorm van grondruil.

Er is echter zeer weinig bekend over de effecten van samenwerking op de individuele bedrijven en de omgeving. Ook de vraag of deze vorm van samenwerking überhaupt wel duurzaam is wordt nog niet door iedereen positief beantwoord. De bedenkingen komen vooral voort vanuit gedachten over mineralenverliezen bij het scheuren van grasland.

2. Doel van het project

Het project heeft meerdere projectdoelen:

- Meer inzicht verwerven over een aantal bestaande samenwerkingen in Drenthe.
 - Zijn de onderzochte samenwerkingen daadwerkelijk duurzaam te noemen?
 - Is het wenselijk samenwerking te stimuleren in het kader van verduurzaming?
 - Wat kan de provincie Drenthe doen om samenwerking te stimuleren?
 - Welke problemen worden er ervaren bij aanvang van samenwerking of binnen de samenwerking?
- Bestaande samenwerkingen verder verduurzamen, vanuit de ambitie om kringlopen van stikstof, fosfaat en organische stof verder te sluiten.
Om dit te bereiken wordt met een aantal samenwerkingsverbanden de verdieping gezocht voor hun specifieke situatie en samenwerking. Door deze ervaringen Drenthe breed te delen is de verwachting dat ook andere ondernemers gestimuleerd worden te gaan samenwerken of hun eigen samenwerking te verduurzamen.

Fase 1 is de opstart van het project. In deze fase wordt de groep samengesteld en werken de samenwerkingsverbanden hun plan voor verduurzaming van hun samenwerking in de komende jaren uit.

In deze fase wordt van de deelnemers gevraagd hun bedrijfsgegevens beschikbaar te stellen en hun ervaringen te delen. De wensen van de deelnemers worden geïnventariseerd en worden meegenomen in de uitwerking van het project. Door ze met dit project inzicht in hun cijfers te bieden en technische begeleiding te bieden kunnen de ondernemers hun samenwerking verbeteren en gaan ze hier ook actief mee aan de slag.



& RESULTAAT

3. Activiteiten

De projectopzet is tot stand gekomen door diverse overleggen met een werkgroep waarin Provincie Drenthe (Arnout Venekamp), LTO Noord (Alko Tolner), Prolander (Marco Kooijnga), Versnellingsagenda duurzame melkveehouderij (Gerda van Eck) en Rabobank (Robert Jan van Rhee) vertegenwoordigd zijn. Natuur en Milieufederatie (Judith v/d Berg) is agendalid. De werkgroep en het project worden getrokken door DAJK (Giske Warringa).

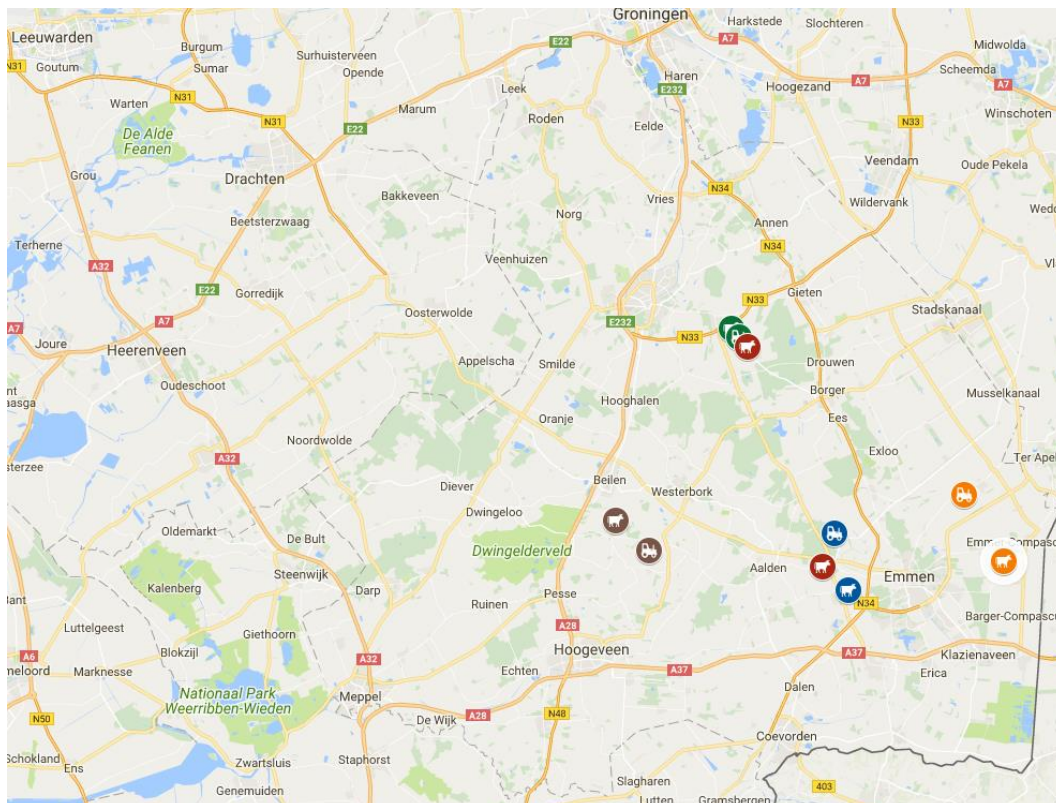
Ter voorbereiding van het project is de werkgroep drie keer bij elkaar geweest en hebben de leden van de werkgroep binnen hun eigen netwerk ervaringen over samenwerking akkerbouw en veehouderij opgehaald.

3.1. Werving deelnemers

Op basis van het netwerk van Rabobank Borger-Klinkeland, LTO Noord en DAJK zijn een aantal mensen benaderd. Iedereen die benaderd is wilde deelnemen. Daarnaast zijn via contacten van Arnout Venekamp en Rink Vegelin (innovatie Veenkoloniën) nog twee ondernemers benaderd, hierdoor is nog 1 samenwerkingsverband later aangehaakt.

Het project kent nu 4 samenwerkingsverbanden en 2 gemengde bedrijven. In totaal zijn er 10 bedrijven aangesloten.

Op onderstaande kaart is aangegeven waar de samenwerkingsverbanden gevestigd zijn.



Figuur 1: Locatie van de bedrijven van de deelnemers.



& RESULTAAT

3.2. Groepsbijeenkomsten

Startbijeenkomst

Op 8 februari 2018 vond de startbijeenkomst plaats. Tijdens de kennismaking en inventarisatieronde werden diverse onderwerpen ingebracht door de deelnemers:

- Organische stof in de bodem; is grasland scheuren slecht voor het organische stof gehalte? De deelnemers hebben het idee dat de graslandopbrengst op zandgrond snel terug zakt. Ze schrijven dit vooral toe aan de lage bemestingsnormen, maar mogelijk is het frequent scheuren van grasland ook van invloed.
Ook zijn er vragen over de onttrekking van mineralen door de akkerbouwgewassen en de organische stof balans binnen de totale samenwerking.
- Ideaal rotatieschema: Ieder jaar is het weer een enorme puzzel om alles rond te krijgen, nog los van regelgeving. Vragen die ieder jaar terug komen zijn: Welke gronden ruilen? Wanneer grasland scheuren? Wat past en is nodig op de huiskavel en is er dan voldoende ruimte voor weidegang? Deze keuzes moeten goed doordacht worden. Een vast rotatieschema zou hier mogelijk verbetering in kunnen brengen.
- Lokale kringloop; eigen krachtvoer uit de regio. Kennis voederwaarde.
- Regelgeving werkt vaak belemmerend bij samenwerking: Vergroeningsregels in gemengd bedrijf, tijdelijk grasland telt niet mee.
80-20 regel bij derogatie en AMvB grondgebondenheid maken het lastig om dure grond goed te benutten in mineralen en optimaal grondgebruik.
- Het gemengd bedrijf verdwijnt: Vooral door de huidige opzet van de derogatie en de mestwetgeving waarin geen aandacht is voor het gemengde bedrijf hebben al veel gemengde bedrijven in de afgelopen jaren ervoor gekozen hun bedrijf te splitsen in een akkerbouw en een melkvee bedrijf. Administratief zorgt dit voor extra lasten vanwege een dubbele boekhouding en een goede organisatie van scheiding van beide bedrijven bijvoorbeeld bij het gebruik van machines en bij het doen van bestellingen. Door de splitsing kan het nieuwe melkveebedrijf gaan profiteren van voordelen voor de melkveehouderij, zoals derogatie, waar een gemengd bedrijf niet aan kan deelnemen.

Een dergelijke splitsing vraagt kan niet zomaar plaatsvinden en gebeurt daarom vaak bij overname, waarbij de opvolger kiest voor één van beide bedrijven en de ouders de andere bedrijfstak voortzetten. Deze splitsing wordt echter niet ingegeven vanuit de wens van de opvolger maar vanuit de regelgeving en de opvolger vindt dit acceptabel.

Ervaringen uitwisselen met ander project

In Noord-Brabant is ook een project gestart over samenwerking akkerbouw/veehouderij. Dit wordt begeleid vanuit CLM en Countus. Countus heeft de ervaringen van het project in Brabant met ons gedeeld en de eerste berekeningen van de financiële voordelen van samenwerking voor hun deelnemers laten zien. Duidelijk was dat beide partijen grote financiële voordelen hebben van de samenwerking.

Opvallend was dat de omstandigheden tussen Drenthe en Brabant zo verschillend zijn (in Brabant hebben ze een snee gras meer omdat ze zuidelijker wonen, dus kunnen 1^o snee gras oogsten voor ander gewas aan, mestafzet is duur, melkveebedrijven zijn erg intensief) dat vergelijken lastig is. Bij de deelnemende bedrijven zijn de financiële voordelen voor melkveehouder waarschijnlijk kleiner aangezien de mestafzet een belangrijke component was in de berekening.

De deelnemers uit ons project zijn minder geïnteresseerd in het berekenen van het voordeel. "Als beide partijen voordeel ervaren, waarom zou je het dan precies uit gaan rekenen hoe groot dat voordeel is. Dan kom je er alleen achter dat de ander een groter voordeel heeft en dat zit de samenwerking misschien juist in de weg." Bovendien is er in de berekeningen geen rekening gehouden met mineralen verliezen/aanvoer en is dat ook lastig op waarde te zetten omdat er weinig



& RESULTAAT

over bekend is.

3.3. Opstellen plannen van aanpak

Het opstellen van een plan voor verduurzaming van de samenwerking blijkt een lastige opgave. De samenwerkingsverbanden worden hier vrij in gelaten met het idee dat men beter gemotiveerd is wanneer je een onderwerp en aanpak kiest die echt speelt op de eigen bedrijven. Dit betekent echter wel dat het vormen van de plannen procesmatig en inhoudelijk veel tijd kost.

- Gemengde bedrijven (rood in figuur 1)
Beide gemengde bedrijven ervaren de regelgeving als knellend. Zij hebben er daarom voor gekozen hier eerst mee aan de slag te gaan. Ze hebben niet de illusie snel iets te kunnen veranderen maar willen in beeld brengen waar de problemen zitten. Dit aankaarten bij de provincie, belangenbehartigers en het rijk. Wanneer er mogelijkheden zijn voor verandering denken ze ook hier graag in mee.
In dit traject is ook al gestart met de verdieping. In samenwerking met Exlan is in beeld gebracht wat de knelpunten zijn in de regelgeving voor een gemengd bedrijf. Vanuit de Provincie Drenthe is een juriste aangesloten, Annet Popken. Zij gaat verder helpen in het traject om de knelpunten op de juiste wijze onder de aandacht te brengen bij mensen die invloed hebben om hier verandering in te brengen.
Na de aanpak van deze regelgeving zullen de gemengde bedrijven een nieuw onderwerp kiezen voor de laatste 2 jaren.
- Samenwerkingsverband 1 (Blauw figuur 1)
Dit samenwerkingsverband bestaat uit twee ondernemers die intensief samenwerken met meerdere andere ondernemers.
De akkerbouwer werkt samen met zeker 10 melkveehouders en ziet de complexe regelgeving in de melkveehouderij als kans voor zijn bedrijf. Als hij de melkveehouders kan helpen kan hij zelf zijn areaal weer verruimen. In 2009 heeft hij de Drentse ondernemersprijs gewonnen door zijn goede prestaties en eigen visie.
De melkveehouder werkt behalve met de akkerbouwer uit het samenwerkingsverband samen met nog twee akkerbouwers waar hij mest afzet. Met de akkerbouwer uit het samenwerkingsverband ruilt hij grond uit en hij koopt de volledige gerst oogst die hij voert aan zijn melkkoeien.
Beide ondernemers zijn tevreden over hun samenwerking, maar zouden hier wel graag meer waardering zien voor het regionaal krachtvoer voeren. In alle duurzaamheidsconcepten die nu gemaakt worden (Veldleeuwrik en Foqus planet van Royal Friesland Campina als bekendste) is hier geen of te weinig aandacht voor. Hier zouden ze graag wat aan doen door in gesprek te gaan met de partijen achter deze concepten, gewapend met onderbouwingen op gebied van efficiënt mineralengebruik, CO₂ emissie en organische stof balansen. Ze willen zelf een voorbeeld zijn voor regionale krachtvoerstromen. In overleg met Gerda van Eck (Greenlinks) wordt gekeken of de melkveehouder kan aansluiten bij het project 'Diversiteit in melk' van de Versnellingsagenda melkveehouderij.
- Samenwerkingsverband 2 (groen in figuur 1)
De bedrijven uit dit samenwerkingsverband werken al 20 jaar samen en doen dit vooral op gevoel. De jonge ondernemer op het melkveebedrijf vraagt zich nu af of de gewasrotatie en het scheuren van grasland een negatief effect hebben op de mineralenkringloop van het melkveebedrijf en daardoor grasopbrengst kosten. De vervolgvraag is dan hoe dit aangepast kan



& RESULTAAT

worden. Om hiermee aan de slag te kunnen wil men eerst meer inzicht in de grasopbrengst per perceel en de redenen waarom nu gekozen wordt voor het scheuren van een graslandperceel. In de verdieping is hier al een start mee gemaakt. Met behulp van een graslandhoogtemeter werkt de ondernemer aan meer inzicht over de grasopbrengsten tijdens weidegang. De wens was ook om de opbrengsten per perceel te meten, maar dit blijkt lastig uitvoerbaar. Via Mirjam Balkema (consulente duurzame melkveehouderij) is bekend dat meerdere boeren in Drenthe vragen hierover hebben. Bij Sleen schijnt een proef geweest te zijn met studenten van Terra die de grasopbrengst hebben bijgehouden. Nagegaan zal worden of dit vraagstuk breder op te pakken is.

Daarnaast is gestart met het inzichtelijk maken van de wijze waarop keuzes gemaakt worden m.b.t. de gewasrotatie. Vrijlevende aaltjes in de bodem en het grassenbestand in de grasmat zijn de voornaamste redenen om ervoor te kiezen om een perceel grasland weer te scheuren en in de rotatie op te nemen. Vanuit mineralen oogpunt zou het beter passen een deel van de graslandpercelen gehaal buiten de rotatie met de akkerbouwer te houden, maar wordt graslandvernieuwing een punt. De verdere verdieping zal zich daarom richten op dit vraagstuk.

- Samenwerkingsverband 3 (bruin in figuur 1)

Dit samenwerkingsverband bestaat uit twee enthousiaste jonge ondernemers. Ze werken niet heel intensief samen, ze ruilen 6 ha grond uit, maar zijn wel erg gedreven om hier meer kennis over op te doen en daarom een waardevol samenwerkingsverband voor het project.

Over 2016 was het niet meer mogelijk de aardappels te bemonsteren, daarom worden voor dat jaar de forfaitaire waarden aangehouden bij het opstellen van de gezamenlijke KringloopWijzer. Vanaf 2017 worden bodemmonsters en opbrengstmonsters genomen van de aardappels die geteeld worden op de grond van de veehouder. Deze gegevens worden ingevoerd in de KringloopWijzer van de melkveehouder, gekenmerkt als akkerbouw, om te kunnen beoordelen wat de totale mineralenonttrekking van de bodem is op de bedrijfsbalans.

Bij het opstellen van de KringloopWijzer voor alleen het melkveebedrijf viel al op dat organische stof en een onttrekking van fosfaat uit de kringloop de aandachtspunten zijn voor het melkveebedrijf.

De ondernemers willen werken aan een gezamenlijk bouwplan waarbij gekeken wordt naar mineralenbenutting door de gewassen (kun je beter aardappels na gras verbouwen of eerst een jaar bieten?) en de effecten op organische stof (grondbewerkingen en keuzes voor aanvoer van organische stof bijvoorbeeld door maïskolvenschroot (MKS) te verbouwen in plaats van snijmais). Omdat dit een onderwerp is wat binnen meerdere samenwerkingen naar voren komt is beslist dit groter op te pakken, als **praktijkproef**.

Everhard van Essen (Aequator Groen en Ruimte) is gevraagd de bodem van deze bedrijven te analyseren en per perceel een advies te geven over de bodemtoestand, organische stof gehalte en hoe dit verbeterd kan worden. Albert Jan Bos (DLV Advies) is gevraagd een bemestingsplan op perceelsniveau (per snede in geval van gras) te maken. Vervolgens worden beide plannen samengevoegd tot één bodembewerkingsplan waarbij adviezen over bewerking en bemesting en gewasrotatie worden samengevoegd tot één plan. Dit plan houdt per perceel rekening met de bodemtoestand, gewenste opbrengst, bemestingsbehoefte van het gewas en past binnen de geldende regelgeving.

Gestart is met een analyse van de grondmonsters uit het verleden om in beeld te krijgen hoe de bodemtoestand van de percelen zich ontwikkeld.

Organische stof is een aandachtspunt op de percelen. Tevens heeft de melkveehouder veel gras over. Daarom wordt bekeken of het interessant is de mais te oogsten als MKS. Op deze manier blijft er meer organische stof op het land achter en is er in het rantsoen meer ruimte om gras te voeren.





& RESULTAAT

Als derde aandachtspunt wordt gekeken naar de mogelijkheid om grasland te beregenen zodat graslandvernieuwing en daarmee het scheuren van grasland langer kan worden uitgesteld. Dit bodembewerkingsplan wordt komend najaar verder uitgewerkt wanneer de nieuwe bodemmonsters binnen zijn en de resultaten van de percelen binnen zijn. In het najaar koelt de bodemtemperatuur af waardoor de mineralisatie door o.a. bemesting en grondbewerking stil ligt en de bodemmonsters niet meer worden beïnvloed door handelingen uit het voorjaar. Door de waarnemingen en analyses die tot nu toe zijn gemaakt wordt gekeken wat nodig is in bijv. najaarsbekalking en grondbewerking met tevens voorstel voor een nieuw bouw- en bemestingsplan waar in februari mee gestart kan worden.

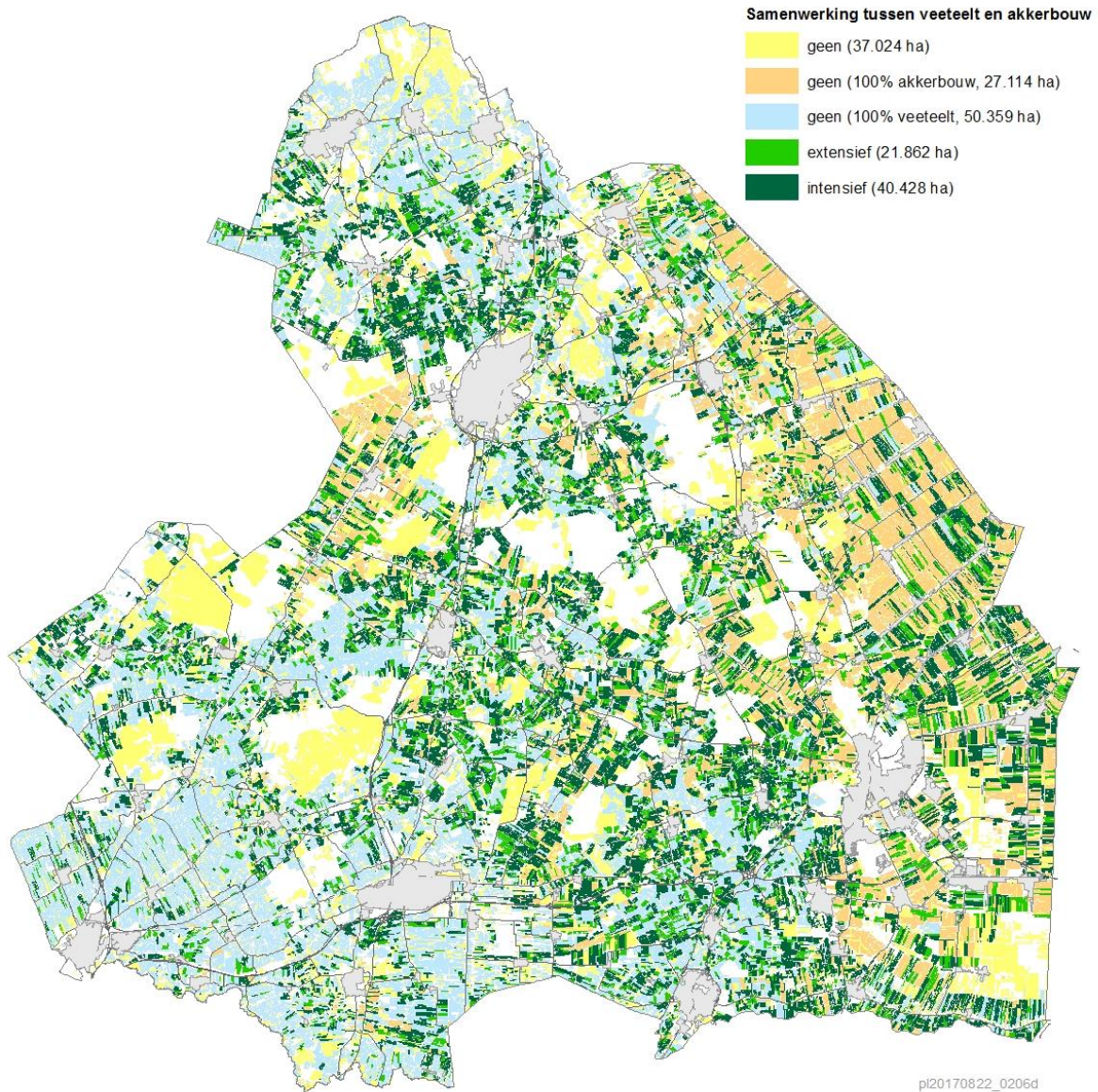
In de zoektocht naar een ideaal bouwplan hebben de ondernemers zelf al gerekend aan de kosten voor gras verbouwen op afstand. Wanneer men kiest voor gras op 5 km afstand kost dit 600 euro /ha/jaar meer dan wanneer hier mais verbouwd wordt doordat gras vaker per jaar geoogst wordt.

- Samenwerkingsverband 4 (oranje in figuur 1)
Dit samenwerkingsverband is later aangesloten en heeft het plan van aanpak daardoor nog niet uitgewerkt. De ondernemers uit dit samenwerkingsverband zijn nog maar pas begonnen aan hun samenwerking doordat de melkveehouders het bedrijf hebben gekocht van een melkveehouder waar de akkerbouwer daarvoor mee samen werkte.

Opmerkelijk: Diverse melkveehouders noemen in de gesprekken dat zij wel een strostal zouden willen bouwen om te zorgen voor betere mest. Wanneer hier over doorgesproken wordt blijkt dat ze hun melkkoeien niet op stro durven te huisvesten uit angst voor uierontsteking, hoge strokosten en veel werk. Jongvee of droogstaande melkkoeien zouden ze wel zien zitten, maar verhoudingsgewijs zijn de bouwkosten dan te hoog om te bouwen voor die groep. De economische voordelen van het gebruik van vaste mest kunnen zodoende een interessant onderwerp zijn om in het vervolgtraject te behandelen. De ondernemers hebben zelf echter voor andere onderwerpen gekozen.

3.4. 0 Meting door Prolander

Prolander heeft een analyse uitgevoerd over de mate van grondruil tussen akkerbouw en melkvee in Drenthe (figuur 2). Deze analyse is bedoeld als 0 meting om inzichtelijk te krijgen hoeveel er wordt samengewerkt. Op basis van de gegevens van de gecombineerde opgaven van een periode van negen jaar is gekeken welke percelen wisselen tussen veehouderij (gras, mais en voerderbieten) en akkerbouw. Hierbij is één jaar wisseling in deze periode van negen jaar aangegeven als extensieve samenwerking en meerdere jaren als intensieve samenwerking.



Figuur 2: De mate van samenwerking in Drenthe

Opvallend is dat over de gehele provincie grond wordt uitgeruild tussen akkerbouw - en veehouderij gewassen. Vooral in zuid west Drenthe is een groot veehouderijgebied te zien. Dit klopt met de verwachting. In deze regio leent de grond zich vaak niet voor akkerbouw. Toch zien we ook hier dat diverse percelen worden geruild. In het veenkoloniale gebied zien we nog relatief veel akkerbouwpercelen die in deze negen jaar niet voor veehouderijgewassen zijn gebruikt. In dit gebied wordt dan ook samenwerking gestimuleerd vanuit de Agenda voor de Veenkoloniën.



& RESULTAAT

3.5. Relatie tot andere projecten in de ontwikkelagenda

Het project is een deelproject van de Ontwikkelagenda melkveehouderij en natuur. De samenhang tussen de diverse projecten is daarom van belang. Aanvankelijk was het idee dat dit deelproject veel aansluiting zou vinden met het project 'Duurzaam gebiedsplan' wat door de NMF getrokken wordt. Hierover is gedurende de looptijd van fase 1 ook diverse keren contact geweest met Judith van den Berg die dit traject trekt. Het deelproject 'Duurzaam gebiedsplan' is echter nog niet van start gegaan. Op individueel bedrijfsniveau is er een koppeling te maken met de andere projecten. Alleen het project 'duurzaam bedrijfsplan' is al van start gegaan door bij 12 melkveehouders een duurzaamheidsplan op te stellen. Tussen de deelnemers van deze beide projecten zit op dit moment nog geen overlap. Binnen het kernteam (trekkers van de deelprojecten) worden de adresgegevens van de deelnemers uitgewisseld.

Voor een heldere samenhangende boodschap 'naar buiten' wordt gewerkt aan een éénduidig communicatieplan vanuit de ontwikkelagenda.



& RESULTAAT

4. Doorkijk naar fase 2

Het project kent meerdere projectdoelen, de voortgang verschilt per projectdoel:

- *Meer inzicht verwerven over een aantal bestaande samenwerkingen in Drenthe.*
Met behulp van de analyse van Prolander is inzichtelijk gemaakt dat in Drenthe relatief veel wordt samengewerkt in de vorm van grondruil.
 - *Zijn de onderzochte samenwerkingen daadwerkelijk duurzaam te noemen?*
Deze vraag is in fase 1 nog onvoldoende aan de orde geweest om hier al een antwoord op te geven. In fase 2 zal hier verder op worden ingegaan met daarbij in ieder geval aandacht voor bodemkwaliteit en mineralenefficiëntie in een gezamenlijk bouwplan.
 - *Is het wenselijk samenwerking te stimuleren in het kader van verduurzaming?*
Deze vraag volgt op bovenstaande vraag en kan nog niet beantwoord worden naar aanleiding van fase 1. Fase 2 zal meer duidelijkheid geven of dit wenselijk is en op welk onderdeel dat dan is.
 - *Wat kan de provincie Drenthe doen om samenwerking te stimuleren?*
Deze vraag volgt op bovenstaande vraag en kan nog niet beantwoord worden naar aanleiding van fase 1.
 - *Welke problemen worden er ervaren bij aanvang van samenwerking of binnen de samenwerking?*
Wetgeving wordt beperkend ervaren bij samenwerking. Ook het beperkte inzicht in de effecten van samenwerking op de mineralenstromen wordt nadelig ervaren.
- *Bestaande samenwerkingen verder verduurzamen, vanuit de ambitie om kringlopen van stikstof, fosfaat en organische stof verder te sluiten.*
Om dit te bereiken wordt met een aantal samenwerkingsverbanden de verdieping gezocht voor hun specifieke situatie en samenwerking. Door deze ervaringen provinciaal breed te delen is de verwachting dat ook andere ondernemers gestimuleerd worden te gaan samenwerken of hun eigen samenwerking te verduurzamen.
- *Fase 1 is de opstart van het project. In deze fase wordt de groep samengesteld en werken de samenwerkingsverbanden hun plan voor verduurzaming van hun samenwerking in de komende jaren uit.*
De groep is samengesteld en per samenwerkingsverband is een onderwerp gekozen voor verduurzaming van de samenwerking.

In fase 2 worden de individuele plannen tot uitvoer gebracht. Ook wordt de communicatie opgestart vanuit de ontwikkelagenda.

In het project samenwerking akkerbouw- veehouderij vormt de communicatie geen apart onderdeel van het project. Wel is er een samenwerkingsverband wat hier specifiek op in zet en zijn de deelnemers zelf attent op wat zij kunnen communiceren over dit onderwerp. Zo kwam ook het artikel in figuur 3 tot stand.



DLV ADVIES

& RESULTAAT



Figuur 3: Artikel in Akker van het Noorden

